

IVAN MUŽIĆ

OSTACI KULTA PRETKRŠĆANSKOG BOGA VIDA NA TERITORIJU HRVATA

UDK: 299.18 (=163.41)

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 1. 7. 2007.

Prihvaćeno: 5. 7. 2007.

Ivan Mužić

HR-21000, Split

Čiovska 2

imuzichr@yahoo.de

U povijesnim i jezikoslovnim raspravama velika pažnja posvećena je pretkršćanskom bogu Vidu na hrvatskom, ali i širem južnoslavenskom prostoru. Obrada njegova kulta posebno se vrši na temelju sačuvanih običaja, toponima, osobnih imena i titulara crkava. Pretkršćanski Vidov kult je interpretatio christiana pokušavala posvuda nadomjestiti pobožnošću kršćanskom mučeniku svetom Vitu.

Ključne riječi: Silvan(us), Vidasus, sveti Vit/Vitus, Suantavit(h)us, Szuentevit, Zuantevith, Sventovid, Vid, Svevid, Sevid, Suvid, Sutvid, Vidova vrela, Vidovdan, Ivanjdan, dualizam

1.

Na teritoriju oko Topuskoga štovao se par božanstava pod imenima Vidasus i Thana, a prema mišljenju (samo) nekih istraživača pod imenom Vidasus predstavljen je Silvan.¹ Tako Duje Rendić-Miočević zaključuje da je Antun Mayer interpretirajući zajednički spomen jednoga nepoznatog para epihorskih božanstava (Vidasus-Thana) na nekoliko zavjetnih spomenika iz okolice Topuskog točno prepoznao onaj tako česti par starosjedilačkih božanstava na figuralnim spomenicima iz naših krajeva koje nazivamo Silvanus i Dijana.² Navedeno mišljenje D. Rendića-Miočevića nije moguće potvrditi kao ispravno. "Vidasa i Tijanu spominje jedan natpis nađen u Topuskom. Njima je posvećena i jedna druga ara, također iz Topuskog, na kojoj njihova imena nisu bila dobro pročitana... Kalinka i Swoboda, koji su našli i izdali ovaj prvi natpis (*Arch. Ep. Mitth.* 13, 1890, 16, br. 2), misle da je Tijana možda identična s Dijanom, a reč *Vidasus* rastavljaju na *vid-asus*, na *vid-* smatraju za identično sa ie. korenom **ueid*, (V. Walde-Pokorny, *Vergleichendes Wörterbuch d. idg. Sprachen* 1, 236), a *-asus* za keltski sufiks, te bi to bila keltska božanstva. Po njima, Vidas bi bio božanstvo sunca i brat ili muž Tijanin. Ova etimologija nije sigurna... Pored toga ni sufiks *-asus* nije isključivo keltski, jer se nalazi u topografskim nazivima naše zemlje, a naročito je čest u nazivima mesta u Maloj Aziji... Keune (*Myth. Lex.* 6, 302) smatra da su Vidas i Tijana božanstva izvora i to tumačenje izgleda najverovatnije, jer su ova božanstva bila poštovana u mestu koje je i danas čuveno zbog svojih lekovitih izvora."³

¹ Detaljnije o značenju Silvanova kulta usp. Mužić 2001A, str. 227-247.

² Rendić-Miočević 1955, str. 8. Jednako zaključuje i Aleksandar Stipčević. (Stipčević 1989, str. 154.) Međutim, kult Silvana na našim prostorima bio je lunaran, a to se sa sigurnošću ne može zaključiti za božanstvo označeno kao Vidasus, koje je moglo sadržavati solarni smisao.

³ Marić 1933, str. 28-29.

Nije sačuvan lik božanstva koje nam je poznato pod imenom Vidasus.⁴ Godine 1941. Antun Mayer je ponovio mišljenje da ime Vidasus završava "keltskim" sufiksom -asus,⁵ iz čega se može zaključiti da je izvorni naziv božanstva bio Vid. Jezikoslovac Mate Šimundić smatra da je izvorni naziv topuskog Vidasusa bio Vid i da je to praslavensko ime.⁶ Mate Suić prihvatio je mišljenje da bi Vidasus mogao značiti iscjelitelj. "Autohtono ime Silvana na topuskom spomeniku kao *Vidasus* moglo bi također imati značenje 'iscjelitelja' kao što je promišljao prof. dr. Mate Suić (nažalost ne i napisao), odnosno moglo bi se dovoditi u vezu s praslavenskim korijenom *vid-*, *ved*. Prema P. Skoku... taj korijen se nalazi u glagolu *vidati* (se), što znači 'liječiti', odnosno *vidar*='ljekar'. Prema tome bi *vidati* kao i 'liječiti' prvobitno značilo 'liječiti viđenjem, pogledom, magijom'. Kod glagola *vidjeti* (se) opet je veza s praslavenskim korijenom *ved-*, i u tijesnoj je vezi s *izvuvidim*=istražiti; *vedenie* (crkveni jezik) = vizija; *vidovit*, odnosno *vidjelac*; usp. lat. video."⁷

2.

Na balkanskom teritoriju, i to posebno na dijelu koji danas nastanjuju Hrvati, i poslije kristijaniziranja poznati su tijekom dugih stoljeća ostaci Vidova kulta i njegovih svetišta. Tonči Burić napominje da je moguće razlučiti tri vremenski odjelite skupine crkava koje su bile posvećene sv. Vidu i da najstariju čini manji broj sakralnih objekata ranoromaničkih odlika (kao što su crkva u Dobrinju na otoku Krku, te dvije na Braču: na Vidovoj gori i u mjestu Dolu). On dalje navodi da je većina crkava iz druge brojnije skupine romaničkih i gotičkih obilježja, kao i one crkve koje pripadaju među postturske kršćanske bogomolje u zaleđu srednje Dalmacije, podignuta na određenim uzvišenjima, pa prema njegovu mišljenju, s obzirom na lokacije tih crkava i pravce povijesnih migracija u srednjem vijeku, njihovu pojavu, a time i kult sv. Vida u to vrijeme "valja barem dijelom povezati sa srednjovjekovnim Vlasima". T. Burić oprezno dodaje da se ne može "a priori sve crkve sv. Vida u razvijenom i kasnom srednjem vijeku pripisati Vlasima, ali ih se ne može ni izbjeći prigodom analize ovdje iznesene problematike." On dalje zaključuje da nam arheologija ne pruža sigurne dokaze o postojanju Svantovidova kulta na istočnoj obali Jadrana, a time ni njegovo moguće preklapanje s kultom kršćanskoga sv. Vita. "Naravno da to ne znači da nije uopće bilo Svantovidovog kulta na našim obalama, već samo to da za njega nije moguće sigurno izlučiti iz raspoloživih izvora (pisanih, arheoloških, toponomastičkih), ili identifikacije Perun – Svantovid."⁸ Vlasi su bili najvećim dijelom pastiri, ali su u određenom etničkom smislu u velikom broju bili i balkanski starosjeditelji, koji su u svojim pastirskim kretanjima mogli prenositi kult Vida gdje on nije već otprije postojao, i to dakako ako su ga sami uopće imali. Ne može se zanemariti ni činjenica da balkanski pastiri neslavenskoga govora, koji su još u drugoj polovini XX. stoljeća smatrani Vlasima nisu sačuvali spomen na Vida. Spomen boga Vida na današnjem hrvatskom teritoriju u odnosu na druge ostatke prvobitne vjere nadmoćno prevladava u tolikoj mjeri da je jedva moguće da su Vlasi taj kult donijeli i drugima trajno nametnuli. Osim toga, suočeni smo sa sljedećom dilemom: Vida se shvaća kao praslavensko pogansko božanstvo, a ako su Vlasi bili prenositelji njegova kulta, onda bi se iz toga moglo zaključivati da su ti Vlasi bili Slaveni. Sama činjenica da je Vidov kult posebno po-

⁴ Hoffiller, Saria 1938, str. 234-235. (Usp. slike navedene u ovom djelu pod brojevima 516, 517, 518.)

⁵ Mayer 1941.-1942, str.187-191.

⁶ Navod prema pismu, koje je M. Šimundić poslao piscu iz Maribora 22. svibnja 1991.

⁷ Schejbal 2003, str. 403-404. "Prof. Mate Suić, ... u razgovoru s kolegama zalagao se za vezu s i-e. korijenom *w(e)id-, iz kojega potječe hrvatski glagol vidjeti, zvukom sličan glagolu vidati (ozdravljati, iscjeljivati, njem. heilen, npr. vidati ranu... Suić je računao s pučkom etimologijom semantičkog kalka (Lehnübersetzung, jezična pojava za koju je on bio iznimno osjetljiv) koja bi morala biti stvorena u antici. Vidas bi bio bog iscjelitelj par excellence, 'onaj koji vida', 'koji vraća zdravlje'." (Bruna Kuntić-Makvić, *Borvo et Damona – Vidasus et Thana: Les possibilites de l'analyse comparative*. U: *Illyrica Antiqua*. Odsjek za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu – Arheološki muzej u Zagrebu. Zagreb, 2005., str. 343.)

⁸ Burić 2005, str. 461-468.

svjedočen na planinskim vrhovima, može upućivati na to da je puk njegovu metafizičku narav shvaćao u solarnom smislu.

Naziv Vid doista se posebno vezuje uz vrhunce brda. Tako postoji Sutvid na Biokovu, Suvid na Dinari, Sutvid između Cetine i Krke, Vidova gora na Braču, Sutvid na uzvisini poviše Trogira.⁹ Narod je u određene dane hodočastio na vrhove brda i planina, a ima vjerovanja prema kojima se Nebo oslanja na Zemlju, i to na vrhovima brda odakle se može otići i na Nebo. "Na osnovu takvih vjerovanja nastala su predanja da su na vrhovima brda i planina staništa božanstava."¹⁰ Iz očuvanih vjerovanja očito je da je Zemlja u shvaćanju Južnih Slavena bila istog ranga kao Nebo, da se smatrala za božanstvo, a narod se kleo zemljom kao nečim svetim.¹¹

Etnolog Aleksandar Gahs ističe da se spomen na Vida sačuvao sve do danas i u našim narodnim pjesmama i običajima, te da je to znak da su i Hrvati prije pokrštavanja kao vrhovno božanstvo štovali Vida. "Uspomena na Svantevida sačuvala se sve do danas i u našim narodnim pjesmama i običajima, i to pod imenom Sutvida ili Vida. To je znak, da su ga i Hrvati prije pokrštenja štovali kao vrhovno božanstvo. Tako jedna stara pjesma nosi naslov: 'Molitva djevojčina Vidovnom Bogu', jer se u njoj djevojka moli 'Vidovnome Bogu'. I u drugim pjesmama više puta dolazi usklik: 'Moj Vidovni Bože!' U Dalmaciji, u najstarijem sjedištu Hrvata, ima nekoliko brda, koja nose ime Sutvid, Suvid, Vid. Tako u Biokovu, na otoku Braču, kod Omiša i između Cetine i Krke. Na tim vrhuncima sigurno su stari Hrvati prije pokrštenja prinosili Sutvidu ili Vidu žrtve. Uistinu evo, što čujemo iz tih krajeva. Seljaci iz okoline drevnoga Garduna, između Sinja i Imotskoga, znadu pričati, da na jednoj gomili, što se vidi uvrh Ugljana, u ono vrime palila se Bogu desetina, pa bi onamo starišina ponio prvine sazorilog usiva (usjeva), a mladi bi uzeli kamenja, pa kad bi se sve sažgalo, tad bi ih nabacili, da vitri (vjetrovi) onaj posvećeni lug ne odnesu."¹²

Filolog Klement Grubišić (1725.-1773.) spominje iz osobnog iskustva sljedeće: "Koliko je ovo Svantovidovo praznovjerje ne samo u Bohemiji, već i u samoj Dalmaciji nagrdilo pravu vjeroispovijed Sklavina, može se shvatiti iz onoga što nam se dogodilo prije nekoliko godina. Boravili smo, naime, u neobičnome selu - jer se i selu veoma radujemo - kad smo jednoga dana primijetili kako neka starica kod tora za ovce nešto mrmlja i neku molitvu pobožno izgovara. Brzo smo joj prišli i odmah su neobične riječi koje je izgovarala potakle u nama toliku radoznalost, da smo je zamolili da nam cijelu molitvu /sve izgovoreno/ ponovi jasnim glasom. Stajala je starica nerado i drhtavim glasom ovako progovorila: 'Sveti Vide koji vidiš; sveti Luka koji lučiš, Sveti Paravia koji tatu ruke vežeš i vuku zube pobiješ ti uščuvaj ovce moje itd.'"¹³

Alberto Fortis u djelu *Put po Dalmaciji* (1774.) zapisuje da poljički pastiri posebno štiju sv. Vida i da njegov blagdan slave paljenjem svežnjeva mirisna drveta ispred svojih koliba.¹⁴ Venećanski povjesničar Gianantonio Bommán u djelu *Civilna i crkvena povijest ilirskih pokrajina Dalmacije, Hrvatske i Bosne* (Venezia, 1775.) navodi kako su Hrvati, kada je on pisao tu knjigu, sredinom XVIII. stoljeća uz druga lažna božanstva spominjali i boga Vida, iako se više nisu sjećali ni njegova pravog značenja.¹⁵

Lujo Marun je godine 1897. zabilježio sljedeće:

"U starohrvatskoj županiji Poganiji, a nad selom Živogoštem, občine Makarske, razkriljuje se daleko čitavim makarskim primorjem planina Biokovo. Jedan njezin vrhunac,... i danas se

⁹ Kušar 1907, str. 15.

¹⁰ Kulišić, Petrović, Pantelić 1970, str. 81. Ima planina za koje se izričito tvrdi da su spojene s nebom (Janković 1951, str. 37).

¹¹ Janković 1951, str. 17. Natko Nodilo na temelju narodnih pjesama u Hrvata i Srba zaključuje da su Zemlju "stari naši u velike obožavali". On navodi primjere kako je narod Zemlju često zazivao, kleo se Zemljom, a ističe da je ta Zemlja shvaćena kao velika boginja i kao velika grješnica (Nodilo 1981, str. 71-72).

¹² Gahs 1924, str. 103.

¹³ Grubišić 1766, str. 36, 67-68.

¹⁴ A. Fortis dodaje: „Ne' tempi andati le nazioni slavoniche aveano divozione al dio Vid“ (Fortis 1986, str. 175).

¹⁵ Šonje 1995, str. 107-112; 115-118 (Tekst priredio za tisak: Nikola Crnković).

zove 'Sutvid' ili kako ga redje zovu 'Svevid' ili Kapela. Taj vrh puk zove *kapelom*, po tobožnjoj predaji, koja je silno o tom mjestu istančala i izkrivljena, da bi bila tu mala crkvice podignuta u čast Sv. Vida. To ondješnje pučanstvo tolikom stalnošću tvrdi, da jamči, kako se još vide ostanci te kapele. Ovo su mi tvrdili i ljudi, koji se ponešto i arkeologijom zanimaju. Da odstranim svaku sumnju o tom i da točno pregledam položaj, stadoh se penjati uz brdo visoko 1155 met. Putem moj vodič Ivan Franičević, komu se bijaše na putu pridružio i Jakov Škender, kazivaše mi, kako do nazad stotinjak godina okolno pučanstvo u neko stanovito doba svetčanim obhodom hodočastilo je na Sutvid. Nu da su župnici to ukinuli, te na polu brda, na položaju Križice podigli crkvicu na čast Gospinu, i tu da o Križima hodočaste. Suviše mi kazaše, kako su na 'Sutvidu' zakopane 'svetinja, svete moći', kako okolno pučanstvo danas u velikom štovanju to mjesto drži. Poslie tri sata penjanja, na brdu, poput stoga od siena, a na prostoru od 30 met. premjera, diže se nanesena gromila, kojoj je u premjeru 15 met., sa sjeverne strane visoka 7 met., a sa podnevne 4 metra. Na ovoj gromili niče opet druga nešto manja gromila, na kojoj je opet podignut četvrtast suhozid upravo kao žrtvenik... Tu nema ni traga ikakvoj kapeli a ni grobovima, a po gromili malo zakopavši opazio sam uglevlja i pepela, tih jasnih dokaza o paljevini. Valjda je ovaj pepeo ona svetinja, koja bi po tradiciji u narodu bila simbolizirana pod riečima 'svete moći'. Ja ostadoh podpuno uvjeren ob onomu, što je i prof. Nodilo nagadjao, da ovaj vrhunac bijaše posvećen poganskomu bogu Sutvidu, i da na ovoj gromili prikazivane su mu za doba poganstva žrtve od naših pradjedova, dok nema tu ni najmanjeg traga kakvu kršćanskom bogoštovju... Pogled sa ovog 'Sutvida' siže na sve krajeve u nedogled na iztok Mostaru i Dubrovniku, na zapad Spljetu, na jug preko Pelješca, Hvara i Brača k Italiji, a na sjever Vrgorcu, Ljubuškomu i dalje po Hercegovini. Mislim, da je ovo mjesto bilo od glavnijih upravo rad njegovog izvrstnog položaja gdje se štovanje Sutvidu izkazivalo."¹⁶

N. Nodilo navodi kako su se u Splitu u drugoj polovini XIX. stoljeća molili bogu Vidu. "A ne treba umjetne rekonstrukcije ona molitva, koja se u Spljetu još upravlja Vidu, hranitelju svjetlosti i čuvaocu ognjenog 'sjemena'. Tamo, u podgrađu Manušu, kad stopanica, kasno u večer, zapreče domaću vatru za sjutra dan, zapret prekrsti ožegom i rekne: 'Sveti Vide! – Ti sahrani ovo sime, - da do sutra ne pogine'. Jamačno taj Vid nije hristjanski svetac Vit, koji nema nikakva posla s ognjem. A s druge je strane opet spljetski Vid u doticaju s obiljem,... jer u Lušcu, u drugom varošu istoga grada, kad težak posije njivu, zazivlje ploditelja Vida s riečima: 'Sveti Vide! sahrani ovo sime, da ne pogine!' Kakogod što čakavci u Spljetu, onako se mole i čakavci na Braču i na Visu."¹⁷

Na otoku Pagu ostaci Vidova kulta sačuvali su se sve do u drugo desetljeće XX. stoljeća. "Najviši vrh otoka Paga, visok 348 m, zove se Sv. Vid. Na njemu se nalaze ruševine romaničke crkvice koja je istom svecu posvećena... Danas možemo uvjerljivo tvrditi da je Sv. Vid najviši vrh otoka Paga dobio to ime prije nego je na njemu podignuta istoimena ranoromanička crkvice. Godine 1947. čuo sam neobičnu priču od sedamdesetgodišnje Pere Tićak, udate u Novalji, a rodom iz Kolana koji se nalazi sa sjeverozapadne strane brda Sv. Vida. Ona je u svojoj mladosti, prije udaje, u društvu s nekoliko ženskih osoba pohodila Sv. Vid kod spomenute već znatno oronule crkvice da obavi zavjet starohrvatskom bogu Sventovidu... Zavjetnicima je glavni cilj bio da se ispuni neki njihov zavjet: neki su išli radi dobra uroda ljetine, drugi radi zdravlja i sličnih razloga, za porod nerotkinja i sretnu oplodnju stoke, a mlađi svijet najčešće za sretnu udaju i ženidbu. Zavjeti nisu bili vezani uz kult nekog kršćanskog sveca premda su se odvijali kod ruševne kršćanske crkvice Sv. Vida... Žene su na Glavicu Sv. Vida išle moliti za plodnost, a roditeljke za mlijeko, kako bi mogle odhraniti svoju dojenčad. Muškarci bi se išli moliti za seksualnu potenciju i zdravlje vida. Svi su se molili za rasplod stoke, dobar urod trave, grožđa, žitarica... Prema navedenim podacima možemo zaključiti da su se Kolanjci zaista išli zavjeto-

¹⁶ Marun 1897, str. 142-143.

¹⁷ Nodilo 1981, str. 647.

vati na Glavicu Sv. Vida i to ne kršćanskom mučeniku sv. Vidu (S. Vitus), čija se urušena crkvića nalazi na tome vrhu, nego staroslavenskom božanstvu Sventovidu čiji se kumir, tj. kameni stožac 'Čunčur', nalazio na podiju Svetišća na Glavici na Sv. Vidu... O magijskom doprinosu žrtava svjedočio bi i čin polijevanja vina i osobito paljenje kose na podiju pred Sventovidovim kumirom. Ženska kosa, njeno njegovanje i čuvanje u hrvatskom puku ima posebno značenje. Vile su uvijek označene s dugim raspletenim kosama... Kada je sredinom 19. stoljeća srušen Čunčur, kultni stožer i simbol reliktnih vjerovanja i drevnih običaja, broj Vidovih štovatelja i hodočasnika bio je sve manji, ali su obredi u izvjesnom smislu trajali sve do Prvoga svjetskog rata, jer su do tada Kolanjci još redovno išli tamo činiti zavjete. Poslije toga rata Sventovidov kult na Glavici Sv. Vida naglo gubi svoje značenje..."¹⁸

Od bitne je važnosti utvrđenje Sretena Petrovića da se u Sloveniji i dalmatinskim otocima "nalazi na veliku učestalost termina 'Sv. Vid', i samo u dva tri slučaja na oblik 'Sv. Vit'"¹⁹

Od imenice Vid ima i veliki broj izvedenica, i to osobito na teritoriju današnje Hrvatske i Bosne. Izvedenice od Vid, između ostaloga, jesu:

1. imena mjesta (gradova, sela, zaselaka, naselja, posjeda),
2. šuma,
3. izvora,
4. potoka (i onih ljekovitih),
5. biljaka i trava (i onih ljekovitih),
6. životinja (krava, ovaca, kobilica, koza),
7. liječnika (vidara),
8. vidovitih ljudi (vidovnjaka),
9. sablasti,
10. muških i ženskih osoba i prezimena.²⁰

N. Nodilo davno je točno zaključio da se pučko i uvelike razgranato osobno ime Vid, Vidak, Vidač, Vidoje, Vidojko, Vitko, Vičan, Vidosav, Vida, Vidna, Vidojka, Vidosava, Ljudovid ne može protumačiti ako se ne prihvati da je ono pozajmljeno od vrhovnoga boga.²¹ Ne smije se zanemariti ni podatak da postoji i ptica vidak, koju nazivaju "božja ptičica" ili "božji pivčić".²²

Shvaćanje prvobitnog značenja riječi *Vid* nije jedinstveno. Glagol vidati znači "liječiti" i u tom značenju i obliku poznat je samo u hrvatskom i srpskom jeziku. "Vrlo je vjerojatno mišljenje Mažuranićevo, koji dovodi u vezu s praslav. korijenom vid-, ved-, koji je u vidovita trava, 'ljekovita trava za oči, euphrasia officialis, vidac, gen. vica (Vuk, Dubrovnik) herbae genus' = deminutiv vidičak, gen. -čeka = vidovčevica. Upor. u Sireni Zrinjskoga: *Kako vidovinski dar mu konj letiše*. Prema tome bi *vidati* kao i liječiti prvobitno značilo 'liječiti viđenjem, pogledom, magijom'. Upor. polj. widywać i vidjeti."²³ Da navedeno mišljenje ima temelja, potvrđuje i shvaćanje biljke vid (vidac, vidovka, vidova trava, vidovčica) kao biljke za gatanje i liječenje očiju. Veselin Čajkanović ističe da naziv biljke vid "ima možda veze sa starinskim istoimenim božanstvom". On naglašava da sva "Vidova vrela" liječe na Vidovdan ili inače od očnih bolesti.²⁴ Narod se nije obraćao Vidu samo kao iscjelitelju vida. "Samo ime ovog svetitelja, Vid, odredilo je najvećim delom i prirodu rituala koji su izvođeni na njemu posvećen dan. Bilo je, na primer, veoma važno šta će se toga dana videti. Ono što bi čovek tada video, u tome bi – po opštem uverenju – kasnije imao uspeha... Na Vidovdan se mogla videti i budućnost. Toga dana se mnogo gatalo i proricalo... Veza Vidovdana s vidom manifestovala se i u narodnoj medicini.

¹⁸ Šonje 1995, str. 107-112, 115-118.

¹⁹ Petrović 1999, str. 176.

²⁰ Rječnik 1971-1972, sv. XX, str. 836-840.

²¹ Nodilo 1981, str. 77-78.

²² Hirtz 1947, knj. II, sv. III, str. 535.

²³ Rječnik 1971-1972, sv. XX, str. 585-586.

²⁴ Čajkanović 1985, str. 63-64. Usp. i : Čajkanović 1994, str. 55.

Uoči praznika ili pak na praznik izjutra brali su travu zvanu vidovčica, često je stavljali u vodu i njome se umivali. Činili su to zato da preko godine ne bi bolovali od očiju.”²⁵

N. Nodilo zaključuje: “I po našoj pučkoj etimologiji, Vid je u odnosu sa *vidjeti*. ‘Na Vidov dan, u Resavi, iznosi se sve ruho na polje, da *se vidi* na vetru, i svako seme, koje je ostalo neposejano na sunce, da ogreje taj dan sunce, te da nikne do nove godine’... Ovo tumačenje pučko dobiva mnogo vrijednosti time, što je ono sadržano u starinskom praznovjerju. Pravo rekavši, Vid je bog vidnoga dana.”²⁶ Nodilovo opširno izlaganje Vidove problematike Kerubin Šegvić sažeo je ovako: “Naziv mu je od *vid*, *vidjeti*, znati, ‘zrenjem kojega druge bogove držahu naši stari za polubogove.’”²⁷

Iz ostataka kulta ovoga božanstva može se zaključiti da je Vid bio bog vidovidosti i liječenja od raznih bolesti, a ne samo očnih, kako misle neki autori.²⁸

Važno je Nodilovo mišljenje da je prvobitni Vidov dan zamijenio Ivanjdan.²⁹ D. Bandić to obrazlaže ovako: “Ivandan pada 24. juna po starom, a 7. jula po novom kalendaru... Kao i u mnogim drugim sličnim slučajevima, narodno praznovanje nije imalo mnogo veze s hrišćanskim. Po mišljenju Slobodana Zečevića (a i nekih drugih istraživača), u ivandanskim običajima mogu se prepoznati tragovi jednog starijeg, paganskog praznika, koji je bio lociran u ovo doba godine (tj. u vreme oko ljetnjeg solsticijuma). Ivandan je bio veliki narodni praznik, jedan od najvećih u letnjoj polovini kalendarske godine. Bilo je široko rasprostranjeno shvatanje da se u vreme praznika događaju natprirodne kosmičke pojave. Verovalo se da sunce tri puta zastane i zaigra na svom putu preko nebeskog svoda. Zato se praznik naziva još i sv. Jovanom Igriteljem. Zabeleženo je i verovanje da se uoči Ivandana nebesa tri puta ‘otvaraju’. Tada – kažu predanja – nastaje vreme čuda... No glavno obeležje tog praznika predstavljalo je, bez sumnje, paljenje obrednih vatri... Činili su to zato da bi se zaštitili od bolesti, od zlih uticaja svake vrste. S istim ciljem se i stoka provodila preko zgarišta... Na Ivandan se bralo i određeno bilje kome su se pripisivala magična svojstva... Na ovaj praznik je – pored vatre i bilja – značajnu ulogu imala i voda. Imala je, mislilo se, i slična zaštitna i lekovita svojstva. Zato je o Ivandanu bilo obavezno i ritualno kupanje... Kao što je već nagovešteno, kupanje i umivanje se smatralo zaštitom od bolesti: bolesni bi ozdravili, a zdravi se bolesti nisu morali plašiti.”³⁰ Ovaj Bandićev opis upućuje na mogućnost da je stvarno Ivanjdanu prethodio Vidovdan. Irvin Lukežić zaključuje: “Valja utvrditi da, nije samo sv. Vid bio kršćanski surogat za staroslavenskoga boga sunca i svjetlosti, nego da on ovu ulogu dijeli s još dva kršćanska sveca, čije se crkve pojavljuju na mjestima, za koja je očito da su nekada bila posvećena staroslavenskome bogu sunca i svjetlosti. Kršćanstvo je prema Svetovidu vodilo u neku ruku politiku ‘divide et impera’: sv. Ivanu dalo je svetkovanje najdužeg dana i kresove, sv. Iliji nevremena, munje i gromova, a sv. Vidu ime i liječenje očiju (‘vidanje’).”³¹

3.

Moguće je postojanje Vidova kulta i u nekih naroda na sjeveru Europe, ali u tom slučaju nema ni najmanje potvrde da je odatle prenesen na Balkan.³² “Kad bismo htjeli pretpostaviti

²⁵ Bandić 1991, str. 61-63, 66, 73-74, 77, 80-81, 337-342.

²⁶ Nodilo 1981, str. 68-70, 77-78, 80, 106, 113-114, 119-120, 123-124.

²⁷ Šegvić 1898, str. 6.

²⁸ “Međutim sveopća prevaga lika *Vid* nad likom *Vit* ima druge uzroke. Neosporno je važnu ulogu u tome imala pučka etimologija. Puk je prihvatio, i do danas štije, sv. Vida kao vidara vida. Molitveni zaziv sv. Vidu na Braču, Hvaru, u Poljicima: ‘*Sveti Vide, vidi me!*’ na to također upućuje” (Šimunović, Lukenda 1995, sv. 21, str. 213-220, 222).

²⁹ Nodilo 1981, str. 346-353, 692-693.

³⁰ Bandić 1991, str. 61-63, 66, 73-74, 77, 80-81, 337-342.

³¹ Lukežić 1994, str. 133-144.

³² Sveti Vitus štovao se kao mučenik u Dioklecijanovim progonima oko godine 304. (Weitershaus 1986, str. 163). Od V. st. crkve i samostani posvećivani su svetom Vitu u Rimu, na Siciliji i Sardiniji, a njegov kult osobito se razvio u srednjem vijeku posebno među Germanima i Slavenima. Njegove relikvije bile su prenesene u pariški samostan sv. Denisa (druga polovica

kontinuitet starokršćanskog kulta, trebali bismo imati potvrdu o štovanju sv. Vida (Vita, lat. *Vitus*) u crkvi V. i VI. st., a nje nema. Nema je ni za jedan drugi slučaj u antičkoj, starokršćanskoj Dalmaciji. Vjerojatno Dalmacija nije uvela u to doba kult sveca, za kojega se pretpostavljalo da je bio mučen pod Dioklecijanom, kad je već imala toliki broj autentičnih mučenika. Taj kult će u Dalmaciji biti uveden tek u srednjem vijeku i to sa strane benediktinaca.”³³

Josip Alačević je već krajem XIX. stoljeća točno zaključio da je Vidov kult prethodio štovanju kršćanskoga svetog Vita.³⁴ Kult sv. Vida proširio se, preko Bavorske, Koruškom i ostalim slovenskim pokrajinama.³⁵ Spomen na Vida sačuvan je i u Srba, a u pravoslavnoj je tradiciji sv. Vit nepoznat svetac,³⁶ što sa sigurnošću potvrđuje postojanje Vidova kulta na Balkanu prije kristijaniziranja.

Kada franačka vrela spominju vladara po imenu *Liudevitus* neki pisci misle da je ime glasilo Ljudovid.³⁷

Ivo Pilar točno zaključuje: “Ja dakle mislim, da su već naši djedovi štovali Svetovida (Sventovida), a ne Svetovita i. t. d. To pak držim zato, što je crkva našla poganskom bogu starih Slovjena kršćanskoga supstituta sa sličnim imenom: Sanctus Vitus ili talijanski San Vito. Da se i staroslovjenski bog zvao Svetovit, a ne Svetovid, onda bi se zacijelo i taj kršćanski svetac u narodnom jeziku zvao sv. Vit ili sv. Vito. A ovako je stari oblik bio *Vid*, i on se po snazi tradicionalizma sačuvao i u kršćanskom obliku. Nijemci, koji su također od romanskih naroda primili toga sveca, zovu ga Sankt Veit, dakle je *t* sačuvano. Na otoku Braču čuo sam na svoje uši, kako narod goru, koja je u austrijskoj vojnoj karti označena imenom ‘Monte San Vito’ zove Vidova Gora, a ne Vitova Gora. I Mihovio Pavlinović, koji je svakako bio narodni čovjek i dobro poznao narodni govor, navodi samo Svjetovida (a ne Svjatovita), koga dva puta spominje u svojim *Pučkim spisima* (str. 255 i 262). Prema tome ja držim, da Nodilo ima pravo, da je Svetovid, za koga već Helmold tvrdi da ‘colebatur ab omni gente Slavorum’, bio glavni bog Hrvata i Srba, i da se to odražuje u obilnom topografskom nazivlju, izvedenom iz imena Vid, koje se nalazi ne samo u našoj državi, nego na cijelom slovjenkom Jugu, i u tome, da Srbi slave Vidovdan, a ne Vitovdan... Kršćanstvo je staroslovjenskoga Svetovida pobijalo i zamjenjivalo kršćanskim svecem sv. Vidom mučenikom, pa njegove crkve gradilo na onim mjestima, ili bar blizu njih, gdje su nekad stajala svetišta Svetovidova.”³⁸

Međutim zaključivanje Pilara i nekih drugih autora³⁹ o postojanju dualizma u Hrvata i Srba ne potvrđuju ostaci Vidovih svetišta. Posebno je zanimljiv primjer Nikole Crnkovića, koji je u opisu riječkog Vidova svetišta sam pobio vrijednost svoje teorije. “Scenografija riječkoga Svetovidova svetišta podrazumijeva da ono ima parnjaka oprečne boje. Po Peiskerovoj shemi

VIII. st.), a zatim u samostan Corvey u Saskoj 836. g. (Enciclopedia 1954, str. 1537-1538). Godine 822. utemeljena je opatija Corvey kao kolonija opatije Corbie (Picardie) i kao prvi samostan u Saksonaca. Njezin prvi opat dobio je spomenute kosti i tako je sveti Vit postao zaštitnikom Sasa, koji su pod njegovom zastavom vojevali protiv Polapskih Slavena. Sveti Vit se štovao kao čudotvorac koji liječi ljude i životinje (Lexikon 1990, str. 579.) Moguće je i da su mnoge čudesne moći pripisivane svetom Vitu prije bile pripisivane bogu Vidu.

³³ Marin i suradnici 1999, str. 31.

³⁴ Allacevich 1899, str. 100.

³⁵ Lukežić 1994, str. 133-144.

³⁶ “Vidovdan se praznuje 15. juna po starom, a 28. juna po novom računanju vremena. Pravoslavna crkva u ranija vremena posvetila je ovaj praznik proroku Amosu a kasnije i knezu Lazaru. Naziv Vidovdan pojavljuje se u crkvenim kalendarima tek od kraja prošlog stola. Bio je to, dakle, praznik posvećen sv. Vidu, ličnosti nepoznatoj u pravoslavnoj tradiciji. Neki ovaj mitski lik dovode u vezu sa sv. Vitom, svecem koji se poštovao u katoličkom svetu. Po mišljenju drugih (recimo Mi-odraga Popovića), sv. Vid je u stvari hristijanizovana reminiscencija na istoimeno božanstvo naših paganskih predaka, božanstvo čije su se ime i praznik održali i do naših dana. Saglasno tome, crkva je samo ozvaničila jednu duboko ukorenjenu narodnu tradiciju” (Bandić 1991, str. 61-63, 66, 73-74, 77, 80-81, 337-342).

³⁷ “Slog *vid* (vit) nalazi se još i kod Eginarda (Eginard) u *Analima* i u *Životu cara Ludvika*, gde se govori o jednom licu, koje se zove Liudevitus... U istorijskim spomenicima Južnih Slovena nalazimo jednako jedno za drugim razna imena sa – vit: Vitadrag, Vitodrag, Vitomir, Vitoslav, Vitomisl. Sva su ova imena slovenska, i nemoguće ih je objasniti imenom sveca Vida” (Leger 1984, str. 82-83, 85-87).

³⁸ Pilar 1931, str. 6, 38-39.

³⁹ Usp. na primjer: Šufflay 1931, str. 109-114; Sakač 1943, str. 1, 9-25; Škobaļ 1970, str. 453-462.

trebalo bi biti s druge strane Rječine, na Trsatu, ili možda još prije na Sušaku, na mjestu crkve Sv. Križa, koje ima istu orijentaciju (30°) kao i Sv. Vid. Budući da je lijeva strana rijeke predodređena za Bjelboga, to znači da je njegovo stanište i svetište prvotno bilo na Sušaku, a da je na riječkoj Glavici bilo svetište Crnoboga, a ne Bjeloboga, odnosno Svetovida. Sad nije moguće pouzdano reći kako je došlo do te inverzije.”⁴⁰ Irvin Lukežić s pravom ovaj primjer posebno ističe: “Primijenimo li to sada na riječku situaciju lako ćemo se osvjedočiti o postojanju svih elemenata svojstvenih dualističkoj scenografiji poganskih svetišta. Crkva Sv. Vida, nekadašnje kultno svetište boga svjetlosti i dobra, podignuta je na brijegu ponad Rječine, dok se na suprotnom kamenitu brdu nalazi trsatska crkva sv. Jurja, nekadašnje kultno svetište boga tame. Međutim, u odnosu na Peiskerovu shemu primjećujemo inverziju: Sveti Vid trebao bi stajati lijevo, a sv. Juraj desno od vodenoga toka. Razlozi radi kojih dolazi do ove promjene nisu poznati premda možemo pretpostaviti da je ona, vjerojatno, posljedica stanovitih povijesnih i društvenih pomutnji.”⁴¹

Ako su i postojali primjeri dvaju susjednih svetišta na našim prostorima, onda je sigurno da ni jedno od tih svetišta nije pripadalo samo dobrom bogu i niti jedno samo zlom bogu, jer samo dobri ili samo zli bogovi nisu postojali. “Najjači prigovor njihovoj teoriji u tome je što ona pretpostavlja ne samo kult, i svetilišta, dobrome bogu nego i *bogu zla*, dakle: i đavolu, Arimanu, a takav kult, koji ne bi bio razumljiv ni u jednoj religiji, baš u *zaratustrizmu* je *potpun nonsens*... Lokaliteti koje su Pajsker-Pilar proglasili za svetilišta, verovatno su doista nekadašnja svetilišta - važno je, na primer, da na najvažnijem lokalitetu, onome kod Budišina, gdje se dva naspramna boga zovu Čorneboh i Bileboh, i danas narod trećeg dana Duhova izlazi na Čorneboh (v. Kühnau, *Schlesische Sagen*, 2, 546) - ali to ne bi bio nikakav dokaz za zaratustrovska slovenska shvatanja, već bi to prosto bila svetilišta *najvećeg slovenskog bogovskog para*: boga donjega sveta (koji je docnije, u eri hrišćanstva, identifikovan sa đavolom) i boga gornjega sveta. Ovakav zajednički kult dvaju ili više bogova, čak i sa zajedničkim hramom i žrtvenikom, nije ni inače redak slučaj... Prema tome, lokaliteti gde se spominju, jedan pored drugoga, oba slovenska boga, ukazuju ne na kakvu dualističku antitezu u smislu zaratustrovske, nego na tragove staroga kulta, u kome su bog donjega sveta i bog gromovnik činili božanski kulturni par na pr. ime Devin kamen ili Momin kamen, Jungfernsprung - sa etiološkim skaskama o gonjenoj devojci koja je, nemajući drugog izlaza, skočila sa stene u reku - nije postalo na osnovu pogrešne narodne etimologije prema zlom bogu, devas, nego je ovde, svakako, uspomena na neko *starinsko žensko božanstvo*, koje je sa bogom donjega sveta stajalo u nekoj vezi. Tragova takvog ženskog božanstva ima i u srpskoj i u slovenskoj tradiciji.”⁴²

4.

Izvedenica od Vid ima u svim slavenskim jezicima.⁴³ U starome poljskom imenarstvu nadođe se imena: Widogost, Widogoszcz, Widorad, Widoradz, zatim Boguwid, Gosciwid, Lubowid, Malowid, Powid, Snowid, Zawid. U češkome Vidhost, te Dobrovid, Knovid, Malovidy, Snovid, Zavid. Starolužičkosrpski je Widogosti.⁴⁴ Riječ Vid je ne samo praslavenska nego i indoeurop-ska.⁴⁵

⁴⁰ Crnković 1992, str. 126. i 136. Međutim, N. Crnković ipak samouvjereno tvrdi: “No, (Miroslav) Brandt nije posljednji u nizu onih koji ne bijahu od volje ili im ne bijaše dano vidjeti bitne povijesne dimenzije dualizma na hrvatskim i drugim južnoslavenskim prostorima. Posljednji među njima je Ivan Mužić” (Crnković 1992, str. 126). N. Crnković je ovaj tekst s manjim dopunama objavio i 1994. godine pod drugim naslovom (Crnković 1994, str. 33, 59-90).

⁴¹ Lukežić 1994, str. 133-144.

⁴² Čajkanović 1994A, str. 71-72. O stvarnom nauku Zaratuštre usp. detaljno u: Mužić 2001B, str. 9-64.

⁴³ Zanimljiva je usporedba, dakako samo u određenom asocijativnom snislu, s nekim neslavenskim jezicima. Prema jednome etimologijskom tumačenju, korijeni Wid u starosaksonskome, Wit u staronjemačkome, Widhr u staroindijskome, znači “weit, groß, stark, kraftig, vorgetrieben, aufgetrieben” (Siebs 1983, str. 169).

⁴⁴ Svi ovi podaci navedeni su prema pismu M. Šimundića, koje je uputio piscu iz Maribora 22. svibnja 1991.

Iz nekih srednjovjekovnih vrela pojedini pisci zaključuju da je i sjeverno od Dunava bio raširen kult božanstva Vida, iako se to božanstvo navodi samo u oblicima: Suantaut(h)us, Szu-entevit, Zuantevith.⁴⁶ Helmoldov se izvor tumači u smislu da su Slaveni poštovali Svantevita (Zuantevith) kao boga nad bogovima.⁴⁷ Prema Helmoldu, polovicom IX. st. benediktinci su došli među Rujane i ondje su podigli kip svetog Vita. Kad su se benediktinci povukli, Rujani su se prema tom pripovijedanju ponovno vratili u poganstvo, ali su svetoga Vita poštovali kao svoga najvećeg boga.⁴⁸ Helmold spominje Crnog boga u Polapskih Slavena, pa su neki iz toga pogrešno zaključili da je postojao i bijeli bog, kojega inače Helmold uopće ne spominje.⁴⁹ Iz Helmoldova se izvora ne može zaključivati da je u Slavena postojalo shvaćanje o istodobnoj opstojnosti dvaju bogova, dobrog i zloga. Aleksandar Brückner je točno zaključio da je taj Crni bog odrazom kršćanskoga vruga i da nema dodira s prvobitnim vjerovanjem starih Slavena kojima je dualizam bio sasvim tuđ.⁵⁰ Gotovo se svi istraživači slažu da se u Helmolda radi o legendi bez povijesnoga temelja.⁵¹

Ostala vrela ne potvrđuju posebno Helmoldovo pisanje. Saxo Grammaticus (XII. stoljeće) tvrdi da su se pored Sventovitova (Suantoutitus) kipa nalazili sedlo, uzda i veliki mač,⁵² iz čega bi proizlazilo da su se Svantevitu pripisivale i "određene crte ratničkog božanstva".⁵³ Saxo Grammaticus dalje priča da se u ruci Svantevita nalazi rog (s vinom) što bi upućivalo na to da se radi o lunarnome božanstvu.⁵⁴ U povelji cara Fridrika iz 1170. spominje se "gens Ruynarum" i "Szuentevit" kao njihov najveći idol „maximo ydolo eorum”.⁵⁵ U izvoru koji je poznat pod nazivom *Historia regum Danorum dicta Knytlingasaga* (iz XIII. stoljeća), također se spominje Svantevit ("Suantavit").⁵⁶

Raffaele Pettazzoni zaključuje da kulta svetog Vita nikad nije bilo u Rujana, nego da je bilo samo kulta boga Svetovida, kojega su redovnici, zbog očite glasovne sličnosti imena, transformirali u svetog Vita.⁵⁷ Također i L. Niederle smatra da je Crkva poganskog Svantevida zamijenila svetim Vitom, a da je navedena legenda raširena tek u XII. st. kad su se počeli tumačiti slavenski bogovi prema imenima rimskih bogova.⁵⁸ H. Lowmianski ističe da ne može biti govora o evangelizaciji u Polabiju u IX. stoljeću, jer "karolinška ekspanzija nikada nije dosegla tako daleko; tobožnji podatak cara Lotara iz 844. godine o tom pitanju, premda ga je potvrdio Hadrijan IV. godine 1155., običan je falsifikat". On smatra da je do identificiranja svetoga Vita sa Svetovidom moglo doći prije godine 1114. i samo u slavenskom jeziku, jer je u latinskome, a još više u njemačkome, to zvučalo drugačije. Lowmianski ističe da arkonski Svetovid nije mogao biti pozajmica latinskog sanctus Vitus, već oblik slavenske recepcije svetog Vita u smislu "da je Svetovid autentični sv. Vit, koji je jedino tretiran kao poganski idol".⁵⁹ Vladimir Ma-

⁴⁵ Rječnik 1971-1972, str. 807.

⁴⁶ Meyer 1931, str. 106.

⁴⁷ Meyer 1931, str. 43-47.

⁴⁸ Meyer 1931, str. 46-47.

⁴⁹ Meyer 1931, str. 42-47.

⁵⁰ Brückner 1937, str. 60-61. Zanimljivo je da je i Manro Orbini 1601. godine poistovjetio vruga s Helmoldovim Crnim bogom (Orbini 1985, str. 83). "Izjava u tekstu da se taj zli bog naziva đavolom (diabol) očividno je lična Helmoldova, smatra Čajkanović, koji ističe da crna božanstva ne moraju biti zla božanstva. 'Crni bog' je bog donjega svijeta i zato je crn, kao što je i grčki Hades, 'crni bog' po svojoj spoljašnosti, i kao što se i rimski Dis pater nazivao Juppiter niger" (Kulišić 1979, str. 193). H. Lowmianski ističe da je Crni bog u Polabljana *interpretatio slavica* za kršćanskoga đavla, i da je borba Boga i đavla, polarizacija dobra i zla, kršćanski motiv u polapskom pogledu na svijet (Lowmianski 1996, str. 52).

⁵¹ U Hrvata je Toma Maretić već 1886. prihvatio mišljenje Zeussa, koji je u svom djelu *Die Deutschen und die Nachbarstämme* proglasio identificiranje Svetovida sa svetim Vitom pustom bajkom (Maretić 1886, str. 131-132).

⁵² Meyer 1931, str. 49-56.

⁵³ Kulišić 1979, str. 187.

⁵⁴ Kulišić 1979, str. 187.

⁵⁵ Meyer 1931, str. 47-48.

⁵⁶ Meyer 1931, str. 84-85.

⁵⁷ Pettazzoni (bez godine), str. 47.

⁵⁸ Kulišić 1979, str. 185.

⁵⁹ Lowmianski 1996, str. 169-170.

žuranić navodi da je Vid ime "sljubljeno s lat. Vitus, i ako je u drevnosti možda posve inakoga domaćega postanja". Mažuranić ističe važan podatak da se pri obraćenju pogana na kršćanstvo često najuspješnije provodio apostolat po uputi pape Grgura I. Velikoga u smislu da se, gdje je moguće, "primjenjuju nauku prave vjere običaji pučkoga krivoga vjerovanja".⁶⁰

Teorije Jana Peiskera⁶¹ i drugih, koji su na temelju Helmolda zaključivali da je u Slavena postojao dualizam u smislu postojanja jednog boga dobra, a drugog boga zla, mogu se smatrati „mitološkim fantazijama“.⁶² Crni bog je postojao u Slavena, ali nije bio samo bog zla. Njegove ostatke nalazimo i danas u vrelima pojedinih naroda, posebno u Slovenaca. "Iz ovih dokumenata slovenački folkloristi su zaključili kao neosporno da je 'Crnobog bio, takođe, sunčano božanstvo', koje se pojavljuje u dva njegova periodična lika: a) kao sunce u posljednjem godišnjem dobu svoga kretanja kao zimsko sunce, b) ali i u okviru obdanice kao ponoćno sunce."⁶³

H. Lowmianski prihvaća Niederleov zaključak da je dualizam dobra i zla bio tuđ slavenskoj religiji. On ističe da je Slavenima bila tuđa misao o polarizaciji božanstva na etičkom principu, jer su "njihovi bogovi i demoni - slično kao i u antičkih božanstava - sadržavali crte dobra i zla, naravno u odnosu s ljudima, a svakako i u svom karakteru".⁶⁴

O tzv. praslavenskoj pretkršćanskoj vjeri premalo znamo da se mogu izvoditi ozbiljni zaključci.⁶⁵ Međutim, bit pretkršćanskih metafizičkih shvaćanja preostalih na današnjem teritoriju Hrvata identična je shvaćanju svetoga u naroda susjednih kultura, što znači da je pojam božanskoga zamišljan kao jedinstvo suprotnosti, dakle kao istodobna simbioza metafizičkoga dobra i zla.⁶⁶ Iz preostalih hrvatskih narodnih vjerovanja nedvojbeno proizlazi da u Hrvata nema ni najmanjeg traga dualističke vjere.

⁶⁰ Mažuranić 1973, str. 585; Putanec 1963, str. 148.

⁶¹ Peisker 1928, str. 54-86.

⁶² Schmaus ?, str. 223-224.

⁶³ Petrović 2000, str. 272, 274.

⁶⁴ Lowmianski 1996, str. 167-168.

⁶⁵ Moszyński 1992, str. 2, 40, 124.

⁶⁶ Usp. Mužić 2004, str. 5-15.

LITERATURA

Allacevich 1899

G. Allacevich, *Narona e il seno marittimo Naroniano*. Bulletino di archeologia e storia dalmata, sv. 22, Split, 1899., 100

Bandić 1991

D. Bandić, *Narodna religija Srba u 100 pojmova*. Nolit, Beograd, 1991., 366

Burić 2005

T. Burić, *Odnos sveti Vid - Svantovid na istočnoj obali Jadrana*. Histria antiqua (Pula), sv. 13 za 2005., 461-468

Brückner 1937

A. Brückner, *O paganstvu starih Slovena. Knjiga o Balkanu*, II. Ed. Balkanskog instituta, Beograd, 1937., 60-61

Crnković 1992

N. Crnković, *Prepoznatljivost starohrvatskih poganskih svetišta u dijelu primorja zapadne Hrvatske*, Grobnički zbornik 2, Rijeka, 1992., 124-142

Crnković 1994

N. Crnković, *Vjera i svetišta starih Hrvata. Novi putovi istraživanja*. Croatica Christiana Periodica. XVII/1994, 33, 59-90

Čajkanović 1985

V. Čajkanović *Rečnik srpskih narodnih verovanja o biljkama*. SANU, Beograd, 1985., 63-64

Čajkanović 1994A

V. Čajkanović, *O vrhovnom bogu u staroj srpskoj religiji*. Srpska književna zadruga - Beogradski izdavačko-grafički zavod - Prosveta - Partenon. Beograd, 1994., 397

Čajkanović 1994B

V. Čajkanović, *Rečnik srpskih narodnih verovanja o biljkama*. Rukopis priredio i dopunio Vojislav Đurić. Srpska književna zadruga - Beogradski izdavačko - grafički zavod - Prosveta - Partenon. Beograd, 1994., 299

Enciclopedia 1954

Enciclopedia cattolica. Sv. XII., Città del Vaticano, 1954., 1537-1538

Fortis 1986

A. Fortis, *Viaggio in Dalmazia*. Adriatica di Navigazione-Marsilio Editori, Venezia, 1986., 175

Ghas 1924

A. Ghas, *Kakva je bila vjera Hrvata prije, nego što su postali kršćani?* Danica-koledar Ijetopis Društva svetojeronimskoga za prostu godinu 1925.. Zagreb, 1924., 103-107

Grubišić 1766

C. Grubišić, *In originem et historiam alphabeti sclavonici glagolitici vulgo hieronymiani disquisitio*. Venetiis MDCCCLXVI, 115

Gržetić 1988

N. Gržetić, *O vjeri starih Slovjena prema pravjeri Arija i prasemita, (Mythologia comparativa Slavorum), na temelju starih hronista, narodnih običaja, starih pjesama, mjestnoga, ličnoga i obiteljskoga nazivlja*. Mostar, 1900., XXIII+217

Hirtz 1947

M. Hirtz, *Rječnik narodnih zoologičkih naziva*. JAZU, Zagreb, 1947., knj. II., sv. III, 535

Hoffiler, Saria 1938

V. Hoffiler, B. Saria, *Antike Inschriften aus Jugoslawien*. Kugli, Zagreb, 1938., 234-235

Janković 1951

N. Đ. Janković, *Astronomija u predanjima, običajima i umotvorinama Srba*. SAN, Srpski etnografski zbornik, knj. LXIII. Život i običaji narodni, 28, Beograd, 1951., 37

Kulišić, Petrović, Pantelić 1998

Š. Kulišić, P. Ž. Petrović, N. Pantelić, *Srpski mitološki rečnik*. Drugo dopunjeno izdanje. Etnografski institut SANU, Beograd, 1998., XX+485.

Kulišić 1979

Š. Kulišić, *Stara slovenska religija u svjetlu novijih istraživanja posebno balkanoloških*. ANU BiH, Sarajevo, 1979., 246

Kuntić-Makvić 2005

B. Kuntić-Makvić, *Borvo et Damona – Vidasus et Thana: Les possibilites de l'analyse comparative*. U: *Illyrica Antiqua*. Odsjek za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu – Arheološki muzej u Zagrebu. Zagreb, 2005., 343

Kušar 1907

M. Kušar, *Narodne pripovijesti mitične*. Naklada pišćeve, Zadar, 1907., 15

Leger 1984

L. Leger, *Slovenska mitologija*. Grafos, Beograd, 1984., 201

Lexikon 1990

Lexikon der christlichen Ikonographie. Sv. 8, Herder, Rom – Freiburg – Basel – Wien, 1990., 579

Lowmianski 1996

H. Lowmianski, *Religija Slovena*. Biblioteka XX. vek, Beograd, 1996., 316

Lukežić 1994

I. Lukežić, *O kultu svetoga Vida*. Vjesnik Povijesnog arhiva Rijeka, sv. 35 – 36, Rijeka, 1994., 133-144

Maretić 1886

T. Maretić, *Narodna imena i prezimena*. Rad JAZU, knj. LXXXI, Zagreb, 1886., 131-132

Marić 1933

R. Marić, *Antički kultovi u našoj zemlji*. „Izdanja zadužbine Luke Čelovića-Trebinjca“, Beograd, 1933., 116

Marin i suradnici 1999

E. Marin i suradnici, *Sveti Vid*. Narona. Niz Arheološkog muzeja 1, Split, 1999., 31

Marun 1897

L. Marun, *Arheologički prilozi o religiji poganskih Hrvata*. Starohrvatska prosvjeta (Knin), III/1897., sv. 3-4, 141-144

Mažuranić 1973

V. Mažuranić, *Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik*. JAZU, Zagreb, 1973., 585

Mayer 1941-1942

A. Mayer, *Vidasus, der illyrische Silvanus*. Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva, sv. XXII-XXIII za 1941.-1942., 187-191

Meyer 1931

C. H. Meyer, *Fontes historiae religionis slavicae*. Berolini, 1931., 112

Moszyński 1992

L. Moszyński, *Die vorchristliche Religion der Slaven im Lichte der slavischen Sprachwissenschaft*, Böhlau Verlag, Köln-Weimar-Wien, 1992., 144

Mužić 2001A

I. Mužić, *Hrvati i autohtonost na teritoriju rimske provincije Dalmacije*. VII. izdanje, Knjigotisak, Split, 2001., 227-247

Mužić 2001B

I. Mužić, *Isus Krist i Izrael u smislu povijesti*. II. izdanje, Laus, Split, 2001., 9 - 64

Mužić 2004

I. Mužić, *O vjerovanjima predkršćanske Europe*. U knjizi: N. Cambi, H. i I. Kusch, I. Mužić, *Mjesec u Hrvata i Zmajeva pećina*. Naklada Bošković, drugo izdanje, Split, 2004., 5-15

Nodilo 1981

N. Nodilo, *Stara vjera Srba i Hrvata*. Logos, Split, 1981, 703

Orbini 1985

M. Orbini, *Il regno degli Slavi*. Pretisak, Verlag Otto Sagner, München, 1985., 83

Ovsec 1991

J. D. Ovsec, *Slovanska mitologija in verovanje*. Založba Domus, Ljubljana, 1991., 538

Peisker 1928

J. Peisker, *Koje su vjere bili stari Sloveni prije krštenja?* Starohrvatska prosvjeta, NS, II, br. 1-2, Zagreb-Knin, 1928., 54-86

Petrović 1999

S. Petrović, *Srpska mitologija. Sistem srpske mitologije*. Prva knjiga. Prosveta, Niš, 1999., 404

Petrović 2000

S. Petrović, *Srpska mitologija*. Mitološke mape sa pregledom južnoslovenskog prostora. Druga knjiga, Prosveta, Niš, 2000., 312 + mape

Pettazzoni (bez godine)

R. Pettazzoni, *La religione pagana dei popoli Slavi secondo le testimonianze medievali greche e latine*. Edizioni Italiane, Roma (bez godine), 124

Pilar 1931

I. Pilar, *O dualizmu u vjeri starih Slovjena i o njegovu podrijetlu i značenju*. Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, JAZU, knj. XXVIII, sv. I, 1931, 1-86

Putanec 1963

V. Putanec, *Refleksi starodalmatoromanskog pridjeva sanctus u onomastici obalne Hrvatske*. Slovo, sv. 13. Zagreb, 1963., 148

Rendić-Miočević 1955

D. Rendić-Miočević, *Ilirske predstave Silvana na kulturnim slikama s područja Dalmata*. Glasnik zemaljskog muzeja, sv. X, Sarajevo, 1955., 8

Rječnik 1971-1972

Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. JAZU, Zagreb, 1971.-1972., sv. XX, 836-840

Sakač 1943

S. K. Sakač, *Tragovi staroiranske filozofije kod Hrvata*. Život, XXIV/1943., 1, 9-25

Schejbal 2003

B. Schejbal, *Nova razmatranja o Aquae Balissae i narodu Jatza*. Opuscula archaeologica, sv. 27. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Radovi Arheološkog zavoda, 2003., 393-404

Schmaus (bez godine)

A. Schmaus, *Zur altslawischen Religionsgeschichte*. Saeculum, IV, sv. 2, 223- 224

Seibs 1983

B. E. Siebs, *Die Personennamen der Germanen*. Verlag Hans R. Wohlwend, Schaan-Liechtenstein, 1983., 169

Stipčević 1989

A. Stipčević, *Iliri*. II. izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 1989., 154

Šegvić 1898

Ch. Šegvić, *Vjera Vidova ili religija Srba i Hrvata po osnovi Nadka Nodila*. Split (bez oznake nakladnika), 1898., 72

Šimunović, Lukenda 1995

P. Šimunović, M. Lukenda, *Osobno ime Vid*. Rasprave Zavoda za hrvatski jezik, sv. 21, Zagreb, 1995., 213-225

Škobalj 1970

A. Škobalj, *Obredne gomile*. Vlastita naklada, Sveti Križ na Čiovu, 1970., 453-462

Šonje 1995

Šonje Ante, *Svetovidov kult na otoku Pagu. Povijesno-etnografski zapis*. Dometi, 7-12, V/1995, 107- 118 (Tekst priredio za tisak: Nikola Crnković.)

Šufflay 1931

M. Šufflay, *Zaratuštra u Crvenoj Hrvatskoj*. Croatia sacra, I/1931, 1. 109-114

Tolstoj, Radenković 2001

S. M. Tolstoj, Lj. Radenković (redaktori), *Slovenska mitologija. Enciklopedijski rečnik*. Zepter book world, Beograd, 2001., XXXV+593

Weiterhaus 1986

F. W. Weitershaus, *Christliche Taufnamen*. Pottloch Verlag, Aschaffenburg, 1986., 163

ZUSAMMENFASSUNG

Die Überreste vorchristlichen des Vidskultes auf dem kroatischen Gebiet

Schlüsselwörter: *Silvan(us)*, *Vidasus*, *St. Vit/Vitus*, *Suantauit(h)us*, *Szuentevit*, *Zuantevith*, *Sventovid*, *Vid*, *Svevid*, *Sevid*, *Suvid*, *Sutvid*, *Vidova vrela*, *Vidovdan*, *Ivanjdan*, *Dualismus*

Auf dem Balkan und insbesondere in dem Teil, der heute Kroatien umfasst, haben sich Jahrhunderte lang Reste des Vidskultes und seiner Kultstätten erhalten. Über die Existenz dieses Kultes bei den Kroaten gibt es mehrere Zeugnisse aus der zweiten Hälfte des XVII. Jahrhunderts (K. Grubišić, Alberto Fortis, Gianantonio Bomman). Der Vidskult hat sich hier bis in die zweite Hälfte des XIX. Jhdts fortgesetzt, wie Lujo Marun und Natko Nodilo feststellten. Auf der Insel Pag fanden sich Reste des Kultes sogar noch in den zwanziger Jahren des letzten Jahrhunderts.

Die Erinnerung an Vid ist besonders in den kroatischen Volksliedern und Bräuchen bewahrt, und das ist ein Zeichen dafür, dass ihn die Kroaten vor der Christianisierung als hohen Gott verehrten. Vom Namen Vid existieren besonders auf den heutigen kroatischen und bosnischen Gebieten eine große Zahl abgeleiteter Benennungen, die nur mit der Verbindung zu einem hochgestellten Gott zu erklären sind. Solche Ableitungen finden sich unter anderem:

1. als Ortsnamen (Städte, Dörfer, Siedlungen, Flurbezeichnungen), 2. Wälder, 3. Quellen (auch Heilquellen), 4. Bäche, 5. Pflanzen und (Heil-)Kräuter, 6. Tiere (RinderSchafe, Pferde, Ziegen), 7. Ärzte (Naturheiler), 8. Vidsmenschen, 9. Geister, 10. männliche und weibliche Personen und Personennamen. Es soll auch nicht der Hinweis auf den Vogel *vidak* fehlen, der auch der „göttliche Vogel“ genannt wird. Der Name Vid verbindet sich häufig mit Berggipfeln.

Die Auffassung von der ursprünglichen Bedeutung des Wortes *Vid* ist nicht überall gleich. Das Verb *vidati* bedeutet „heilen“ und ist in dieser Bedeutung nur im Kroatischen und Serbischen bekannt. Ursprünglich bedeuteten die Wörter *vidati* wie auch *liječiti* (heilen), („heilen durch das Anschauen, durch den Blick, durch Magie“). Ein Hinweis auf diese ursprüngliche Bedeutung findet sich in der Auffassung, dass die Pflanze *vid* (*vidac*, *vidovka*, *vidova trava*, *vidovčina*) als Pflanze zum Weissagen und zur Heilung von Augenkrankheiten gilt. Alle „Vidsquellen“ haben am Vidstag Heilkräfte. Aus den überkommenen Resten des Kultes kann man schließen, dass Vid ein Gott der Sehkraft und ein Heiler verschiedener Krankheiten war (nicht nur von Augenkrankheiten). Am Vidstag konnte man auch in die Zukunft schauen.

Der Vidskult ging der Verehrung des christlichen Märtyrers Sankt Vit voraus; durch ihn integrierte die Kirche den heidnischen Vidskult in das Christentum. Von besonderer Bedeutung ist es, dass die Erinnerung an den Vidskult auch bei den Serben existiert. Da der christliche St. Vit in der orthodoxen Kirche unbekannt ist, verweist die Existenz des Kultes bei den Serben mit Sicherheit auf die vorchristliche Zeit. Auf den dalmatinischen Inseln (wie auch in Slowenien) finden man fast ausschließlich die Namensgebung „Sveti Vid“ und nur in zwei-drei Fällen die Form „Sveti Vit“. Wen der Gott *Svetovit*, und nicht *Svetovid* geheißen hätte, dann hätte auch der christliche Heilige im Volksmund den Namen *St. Vit* oder *St. Vito* erhalten. Der Kult des heiligen Vit ist in Dalmatien erst im Mittelalter von den Benediktinern eingeführt worden.

Helmold erwähnt einen Schwarzen Gott bei dem slawischen Stamm der Polaben, woraus manche Forscher geschlossen haben, dass es auch einen weißen Gott gegeben haben muss, von dem bei Helmold überhaupt nicht die Rede ist. Aus den Untersuchungen von Helmold kann man nicht schließen, dass es bei den Slawen die Vorstellung von zwei Gottheiten gegeben hat, wobei die eine das Gute und die andere das Böse verkörperte. Die Theorien von Jan Peisker und anderen, die auf der Grundlage von Helmold den Schluss gezogen haben, dass es bei den Slawen einen Dualismus mit einem guten und einem bösen Gott gegeben habe, muss in das Reich der „mytologischen Phantasien“ verwiesen werden. Ein schwarzer Gott konnte bei den Slawen existieren, ohne dass er nur das Böse verkörperte. Der Gedanke einer Polarisierung der Gottheiten nach einem ethischen Prinzip war den Slawen fremd. Ihre Götter und Dämonen verkörperten –ähnlich wie die antiken Götter– das Gute und das Böse gleichzeitig. Die Schlussfolgerung von Ivo Pilar und anderen Autoren bezüglich eines Dualismus bei den Kroaten (und Serben) werden durch die Überreste des Vidskultes auf dem Balkan nicht gestützt. Falls es Belege für zwei parallele Kulte auf kroatischem Gebiet geben sollte, wäre mit Sicherheit nicht der eine Kult dem Guten und der andere dem Bösen gewidmet, denn nur gute oder böse Gottheiten hat es nicht gegeben. Das Wesen der vorchristlichen metaphysischen Vorstellungen der Kroaten, die auf unserem Territorium erkennbar sind, ist identisch mit der Auffassung des Heiligen bei den Völkern unserer benachbarten Kulturen. Das bedeutet, dass der Begriff des Göttlichen als antagonistische Einheit gesehen wird –als Symbiose des metaphysischen Guten und Bösen.

Übersetzt von Rupprecht Slavko Baur